

“DALYAN” KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

Ferdi GÜZEL*

Geliş Tarihi: Ağustos, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

Türkçede farklı kaynaklardan gelen iki *dalyan* kelimesi vardır. Bazı kaynaklarda bu sesteş kelimelerin aynı kelime olduğu savunulmuş, bazı çalışmalarda ise bu kelimelerin farklı kaynaklardan geldiği belirtilmiştir. Etimolojik çalışmalarda genellikle farklı anlamlara sahip olan iki *dalyan* da yabancı bir kökene bağlanmaktadır. “Uzun boylu” anlamına gelen *dalyan* kelimesi Türkçedir, bu kelime *tay* isminden benzerlik ifade eden +IAğ eki ile türetilmiştir. *Dalyan* kelimesi Orta Türkçe *taylağ* kelimesinden gelmektedir. Başlangıçta “*tay* gibi, *taya* benzeyen, genç” anlamına gelen *taylağ* kelimesi zaman içinde çeşitli ses değişimleri geçirerek *dalyan*’a dönüşmüş, “uzun boylu, boylu boslu” anlamlarını da kazanmıştır. Çağdaş lehçelerdeki ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki *tay* kökünden türemiş benzer anlamlı kelimeler bu görüşü desteklemektedir.

Anahtar Sözcükler: *Dalyan*, etimoloji, *taylağ*.

ON THE ORIGIN OF WORD “DALYAN”

Abstract

There are two words from different sources in Turkic. In some works it has been argued that these words are the same word, and in some works it is stated that these words come from different sources. In etymological studies, two *dalyan*, which usually have different meanings, are connected to a foreign origin. The *dalyan* word meaning "tall" is Turkic, this word is derived from + IAğ suffix which is similar to the name of the *tay* (foal). The *dalyan* word comes from Middle Turkish *taylağ* word. In the beginning, *taylağ* word, which means "like a foal, young" has transformed into *dalyan* with a variety of voice changes over time and has acquired the meaning of "tall, well-proportioned". Similar meaning words derived from the same root in the contemporary dialects and dialects of Turkish supports this view.

Keywords: *Dalyan*, etymology, *taylağ*.

1. Giriş

Türkçede birbirinden farklı iki *dalyan* kelimesi bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda farklı kaynaklardan gelen *dalyan* kelimelerinin aynı kelimeymiş gibi birlikte ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir. Türkçe Sözlük’te *dalyan* kelimesi “*deniz, göl ve ırmakların kıyılara yakın yerlerinde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri*” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı eserde “uzun boylu” anlamına gelen *dalyan* kelimesi, aynı maddenin

* Yrd. Doç. Dr.; Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, guzelferdi@hotmail.com.

içinde ele alınmıştır: dalyan gibi “boylu boslu” (TS: 588). Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te *dalyan* maddesi benzer bir şekilde düzenlenmiştir (Ayverdi, 2006: 622). Aynı hata Osmanlı Türkçesi dönemi sözlüklerinde de söz konusudur. Şemseddin Sami, farklı kaynaklardan gelen bu iki kelimeyi aynı maddede ele almıştır (1995: 869).

Etimolojik çalışmaların bir kısmında da farklı kaynaklara sahip olan *dalyan* kelimeleri aynı maddede işlenmiştir (TDES: 103-104, KBS: 873).

Bazı sözlüklerde ve etimolojik çalışmalarda ise bu kelimeler ayrı maddelerde değerlendirilmiştir. Kaynağı farklı olan *dalyan* kelimelerini ayrı maddeler halinde ele alan yazarlar, bu kelimelerin kökeni hakkında aynı görüşü paylaşmışlardır. Bu yazarlara göre “balık avlamak için kurulan tuzak” anlamına gelen *dalyan* Rumca, “uzun boylu, boylu boslu” anlamındaki *dalyan* ise İtalyancadır (TTL: 553, Nişanyan, 2012: 117, Çağbayır, 2007: 1088). Nişanyan, *dalyan boylu* deyiminde muhafaza edilen *dalyan* ile “bir tür balık tutma düzeneği” anlamına gelen *dalyan* arasında bir ilginin olmadığını vurgulamıştır (2012: 117). Türkçede *Batt Kökenli Kelimeler Sözlüğü*’nde ise diğer çalışmalardan farklı olarak “uzun boylu, boylu boslu” anlamındaki *dalyan*ın Fransızcadan dilimize girdiği belirtilmiştir (TDK, 2015: 260).

Aynı seslerden oluşan fakat birbirinden farklı kaynaklardan gelen iki kelimenin aynı maddede ele alınması kelimenin kökeni ile ilgili karmaşayı da beraberinde getirmektedir. TDK tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük ile TDK sitesinde hizmet veren Büyük Türkçe Sözlük’te kelimenin kökeni farklı gösterilmiştir. TS’de kelimenin Rumca (TS: 588), BTS’de ise İtalyanca olduğu iddia edilmiştir.¹ *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te kelime için “Kökü kesin olarak belli değildir. İtalyanca veya Yunancadan geldiği ileri sürülmüştür.” denmektedir (Ayverdi, 2006: 622). Eren’e göre kelimenin kökeni kesin bir biçimde belli değildir ancak kelimenin kök bakımından Türkçe olmadığı açıktır (TDES: 103-104).

Bazı sözlüklerde ve etimolojik çalışmalarda birbirinden farklı bu iki kelimenin niye aynı maddede ele alınıp değerlendirildiği belirsizdir. “Balık avlanan sığ yer, balık avlamak için kurulan tuzak” ile “uzun boylu, boylu boslu” arasında nasıl bir ilgi kurulduğunu anlamak güçtür. Taradığımız çalışmalarda anlam ilgisini sadece Şemseddin Sami belirlemeye çalışmış, *dalyan* kurulurken kullanılan yüksek direğe benzetme yoluyla “uzun boylu, boylu boslu” anlamının ortaya çıkmış olabileceğini söylemiştir (1995: 869). Fakat Türkçede “direk, kazık” kelimeleri ile yapılan benzetmeler övgü amacıyla değil yergi, aşağılama için kullanıldığı için bu görüşe hak vermek mümkün değildir. “Balık avlamak için kurulan tuzak” anlamını taşıyan *dalyan* ile “uzun boylu, boylu boslu” anlamındaki *dalyan* farklı kelimelerdir.

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

Bu çalışmada “uzun boylu, boylu boslu” anlamına gelen *dalyan* kelimesi incelenecektir. Bize göre bu kelime Türkçe *tay* kelimesinden +1A₉ eki ile türetilmiştir ve Orta Türkçe *taylaŋ* kelimesinden gelişmiştir.² Kelimenin kökeni hakkında açıklamaya geçmeden önce, kelimenin kökünü oluşturan *tay* kelimesi ve türevleri üzerinde duracağız.

2. Türkçede Tay ve Türevleri

2.1. Tarihî Lehçelerde ‘Tay’ın Türevleri:

Kelimenin Eski Türkçedeki varlığı tartışmalıdır. Bazı bilim adamlarına göre kelime Yenisey yazıtlarından Hemçik-Çırgakı’da, *tañ* biçimiyle yer almaktadır (Tekin, 1999: 6, Aydın, 2015b: 104). Kül Tigin yazıtının güneydoğu yüzünde yer alan ve pek çok bilimi adamı tarafından *taygun* okunan kelime hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Tekin kelimenin kökünün *tay* “at yavrusu” olduğunu, Eski Türkçede *tan* ~ *tay* nöbetleşmesi bulunduğunu iddia etmiş ve kelimeyi “tay gibi oğullar, çocuklar” biçiminde anlamlandırmıştır (Tekin, 2003: 71, Tekin, 2008: 99). Türk bilim adamları çoğunlukla Tekin’i izlemişlerdir (Ergin, 2007: 31, Ölmez, 2013: 103, Aydın, 2015a: 103-104, Şirin, 2016: 356). Yabancı Türkbilimciler ise genellikle kelimeyi *taygun* / *toygun* biçiminde birlikte ele almış, kelimenin ilk unsurunun Çince *tay* “büyük” olduğunu iddia etmiş, kelimeyi “yüksek bir rütbe” şeklinde anlamlandırmışlardır (Thomsen, 1993: 196, Gabain, 2003: 298, Clauson, 1972: 568).³

Tartışmalı görüşler bir kenara bırakılacak olursa *tay* kelimesi ilk kez Orta Türkçe dönemi eserlerinde görülmektedir (*bk.* TDES: 398, EDT: 566, VEWT: 455).

Dalyan kelimesinin eski biçimi olduğunu ve *tay* isminden türediğini düşündüğümüz *taylaŋ*, sadece DLT’de tespit edilmiştir: *taylaŋ* er “ince, güzel, kibar, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (en çok gençlerde kullanılır)”, *taylaŋ* yiğit “*dalyan* gibi genç” (DLT-III: 386).

Tay isminden türemiş olması ihtimal dâhilinde olan başka bir kelime de DLT’de geçen *tayuk* (*er*) “ince, kibar genç” (DLT-III: 160) kelimesidir. Clauson, *tayuk* ile *taylaŋ* kelimelerinin birbirleriyle ilgili olabileceğini belirtmiştir (EDT: 568-569). EDAL yazarları ise *tayuk* kelimesini farklı bir köke bağlamışlardır: “PTürk. *daja-gu 1 young, elegant, fastidious man 2 good, nice 3 robust, healthy, strong (man) (1 юный, элѣгантный, утонченный (человек) 2

² “Balık avlamak için kurulan tuzak.” anlamındaki *dalyan* kelimesinin de yabancı kökenli olduğu tartışmalıdır. Bu kelimenin Yunanca *aliáneion* kelimesinden geldiğini, *aliáneion*’un article eki almış biçimi olduğunu iddia eden bilim adamları (Kahane ve Tietze, 1958: 729, TTL: 553) bu kelimenin Türkçede nasıl *dalyana* dönüştüğü, article almış biçimin Yunancada niye görülmediği konusunda doyurucu bir açıklama yapamamışlardır.

³ Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılışı hakkındaki diğer görüşler için *bk.* KAYA, C. (1998). Kül Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde Taygun mu Yoksa Ataygun mu Okunmalı. *İlmî Araştırmalar*, 6, 171-179.

хороший, приятный 3 крепкий, здоровый, сильный (о человеке)): Karakh. *tajuq* er 1 (MK); Tur. *dajî* (dial.) 2; Turkm. *Dajav* 3”.

Tay isminden türeyen *taylak/ daylak* kelimesi tarihî lehçelerde yaygındır. Bu kelime “deve yavrusu; yük vurulmamış genç deve; başıboş deve veya at” anlamları ile tespit edilmiştir (YTS: 61, 206, KTS: 266, DTO: 211). Räsänen, kelimenin *tay* ve *lök* (*deve*) kelimelerinin birleşmesi ile meydana geldiğini iddia etmiştir (VEWT: 455). Kelimenin *tay* isminden hayvan adları türeten +IAK eki ile türediği bilinmektedir (TDES: 399).

2.2. Çağdaş Lehçelerde ‘Tay’ın Türevleri:

Tay, çağdaş lehçelerin hemen hemen hepsinde varlığını korumaktadır (*bk.* TDES: 398, EDT: 566, KBS: 872, VEWT: 455, Tenişev *vd.*, 2001: 646). *Tay* kelimesinden türemiş olan *taylak* kelimesi de pek çok lehçede bulunmaktadır: Az. *daylak* “at balası” (ADİL: 556), YUyg. *taylak* “köşek, taylak” (YUTS: 395), Hak. *taylah* “üç yaşında binit” (HAKTS: 487), Kzk. *taylak* “bir yaşını geçmiş, iki yaşını doldurmamış deve” (KzkTS: 258), Krgz. *taylak* “iki yaşına girmiş deve yavrusu” (KrgzS: 748). Kırgız Türkçesinde kelimenin *tuylak* biçimi de bulunmaktadır: *tuylak* “*tay*, iki yaşına basmış olan *tay*” (KrgzS: 767).

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *daylağ* kelimesinin “hızlı, kıvrak, çevik” anlamını da taşıdığı görülmektedir (ADDL: 120).

Tatar Türkçesinde *tay tulak*⁴ ikilemesi “türlü yaştaki taylar; gençler” anlamlarını taşımaktadır (TatTS: 293).

2.3. TTA’da ‘Tay’ın Türevleri:

TTA’da *tay* kelimesinden türeyen ve geniş bir sahaya yayılan *taylak* ve varyantlarının şu anlamları tespit edilmiştir: *daylah* “1. deve yavrusu. 2. at, eşek yavrusu” (DS: 1338), *daylak* I “1. dişi deve. 2. damızlık erkek deve. 3. boynunda tüy olmayan pehlivan deve. 4. deve yavrusu. 5. at, eşek yavrusu. 6. iki yaşında hayvan” (DS: 1338), *daylak* II “1. sakalı, bıyığı çıkmamış delikanlı. 2. ince, uzun boylu (kimse). 3. çıplak, sivri. 4. baldırı, bacağı açık (kimse). 5. gelişigüzel büyümüş ve terbiyesiz kalmış, başıboş kimse” (DS: 2339), *taylak* I “1. yeni doğmuş at yavrusu. 2. biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu. 3. bir yaşında at yavrusu. 4. dört yaşında at. 5. binilmeye alıştırılmamış at. 6. çok güçlü ve iri hayvan. 7. deve yavrusu. 8. üç ya da dört aylık tavşan yavrusu” (DS: 3852), *taylak* III “ergenlik çağına girmiş kız” (DS: 3852), *taylak* “bir, iki yaşında üstüne binilmeyen at yavrusu, *tay*” (DS: 4744).

⁴ İkilemenin ikinci unsuru Türkiye Türkçesi ağızlarındaki *toluk* “koyun ve keçi yavrusu” (DS: 3953) ile aynı kelime olabilir. Kelime *davar doluk* “irili ufaklı bütün davarlar” (DS: 1378) ikilemesinde de varlığını korumaktadır. *Tuluk* ve *toluk* bugüne kadar tanıklanmamış olan *tol* (< to- ‘dol-’ -I) “şişkin, kabarık, iri (nesne)” kelimesinden küçültme ekleri ile türetilmiş olmalıdır. Kelimenin yapısı hakkındaki farklı bir görüş için *bk.* (Özçam, 2013: 2039).

Tay isminden +IAŋ eki ile türetilmiş olan *taylaŋ* kelimesinin TTA'daki varyantları ise şunlardır: daylan I “boylu boslu, gürbüz, güçlü kuvvetli (kimse)” (DS: 1389), daylan II “dalsız, budaksız uzayan ağaç” (DS: 1389), dalyan “uzun boylu” (DS: 4482), toylan “gelişmiş, yakışıklı, gösterişli kız, delikanlı” (DS: 4771). *Dalyan*, Afyon-Emirdağ'dan derlenmiş bir atasözünde de geçmektedir: *Yiğit oğlan, dalyan kız yürüyüşünden belli olur* (TDK, 2009: 90).

3. Dalyan Kelimesinin Kökeni

3.1. Kelimenin Kökeni ile İlgili Görüşler

Tietze, kelimeyi Osmanlı Türkçesinde “bir çeşit uzun tüfek” anlamını taşıyan *dalyan* kelimesine (bk. Dankoff, 2004: 112; Redhouse, 1994: 270⁵) bağlamış, bu kelimenin de *İtalyan* (< *Italian*) kelimesinden geldiğini iddia etmiştir: *İtalyan* > *talyan* > *dalyan*. Tietze, burada güzel vücutlu insanın silaha benzetildiğini savunmuş, benzer bir anlam değişiminin *filinta* kelimesinde de görüldüğünü iddia etmiştir (TTL: 553). Nişanyan da, Tietze gibi kelimenin *İtalyan*'dan geldiğini öne sürmüştür (2012: 117).

Eren'e göre kelimenin kökeni kesin bir biçimde belli değildir ancak kelimenin kök bakımından Türkçe olmadığı açıktır (TDES: 103-104). Gülensoy, kelimeyi “ < **tal* (> *dal*) +*yan*” biçiminde çözümlemiş, fakat anlaşıldığı kadarıyla kelimeyi DLT'deki *taylaŋ* biçimine bağlamış, maddenin sonundaki notta “Orta Türkçedeki *Taylaŋ* sözünün kökeni *tay* ‘genç, zayıf, ince’ olmalıdır.” demiştir (KBS: 263). Gülensoy, *taylan* “TT'de erkek adı” kelimesini ise “**tay* “*genç, taze; **yiğit*” +*la-ŋ*” biçiminde çözümlenmiştir. Yazar, bu maddede *Taylan* ile *dalyan* arasında bir ilginin olup olmadığından bahsetmemiştir (KBS: 873).

3.2. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Dalyan'ı, *İtalyan* kelimesine bağlamak dayanaksız bir yaklaşımdır. Bu görüşü savunan bilim adamlarının kelimenin başındaki ünlü düşmesini açıklamaları, aynı ses olayının alıntı başka kelimelerde ne şekilde görüldüğünü ortaya koymaları gerekir. Türkiye Türkçesinde “uzun boylu” anlamına gelen *dalyan* ile Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan “bir tür uzun tüfek” anlamındaki *dalyan* aynı kelimedir. Fakat kelimenin *İtalyan* ile ilgisi yoktur. Orta Türkçede geçen *taylaŋ* kelimesinden gelişen *dalyan*, Osmanlı Türkçesi döneminde “uzun boylu” anlamını taşıyor olmalıdır. Adı geçen tüfek, uzun namlulu olduğu için bu tüfeği adlandırmak üzere Türkçe *dalyan* kelimesi kullanılmıştır. Zaten Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki örnekler incelendiğinde özellikle tüfeğin boyunun uzunluğunun vurgulandığı görülecektir: *dalyan boylu uzun tüfekler 101b12, yedişer sekizer karış dalyan tüfengleri 105b16, dalyan karabine çarhlı*

⁵ Redhouse Sözlüğü'nün 1890 basımında “uzun boylu” anlamındaki *dalyan* kelimesi yoktur (Redhouse, 1987: 883). Kelime, daha sonra sözlüğü düzenleyenler tarafından eklenmiştir.

boylu tüfengler 144b16, dalyan boylu musanna' tüfengleri 145a25, onar karış dalyan tüfeng 162b31 (Dankoff, 2004: 112).

Keresteciyan, balık avlamak için kullanılan dalyan yönteminin Türk sularında bir İtalyan buluşu olduğunu varsaymış, “balık avlamak için kurulan tuzak” anlamındaki dalyan kelimesini *talian / dalian* (< *Italiano*) ile açıklamaya çalışmıştır (1971: 195). Yazarın “balık avlamak için kullanılan tuzak” anlamındaki dalyan için yaptığı ses benzerliğini esas alan bu yorumunun benimsendiği, bu yorumun “uzun boylu” anlamına gelen dalyan için de kaynak teşkil ettiği görülmektedir.

Gülensoy, kelimenin Türkçe olduğunu ve kökünün *tay*'a dayandığını belirlemiş fakat “< *tal (> dal) +yan” biçiminde farklı bir çözümleme yapmış, farklı kaynaklardan gelen kelimeleri aynı maddede ele almıştır. Yazar, *taylan*'ın nasıl dalyana dönüştüğünü açıklamamıştır.

3.3. Yorum

Dalyan, Türkçedir ve Orta Türkçe *taylan* kelimesinden gelmektedir: *taylan* > *daylan* > *dalyan* > *dalyan*. *Dalyan* kelimesinin eski biçimi olan ve *tay* isminden türeyen *taylan*, DLT'de iki tamlamada yer almaktadır: *taylan* er “ince, güzel, kibar, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (en çok gençlerde kullanılır)”, *taylan* yiğit “dalyan gibi genç” (DLT-III: 386). Kaşgarlı'nın kelime hakkındaki “En çok gençlerde kullanılır.” açıklaması, *taylan* kelimesinin *tay* kökünden türediği görüşünü desteklemektedir. Clauson, DLT'de sadece tek yerde geçen *taylan* kelimesinin kökeni hakkında bir açıklama yapmamış, DLT'de yine bir kere geçen *tayuk* “ince, kibar (genç)” (DLT-III: 160) ile bu kelimenin birbiriyle ilgili olabileceğini ama +*lan* ekinin Türkçede bilinen bir ek olmadığını belirtmiştir (EDT: 568-569). Räsänen ise Ramstedt'e dayanarak kelimenin yabancı kökenli olduğunu iddia etmiştir (VEWT: 456). Paçacıoğlu, kelimeyi ‘*tayuk+la-ŋ*’ biçiminde çözümlemiştir (2006: 538).

Taylan > *dalyan* değişimi Türkçenin ses yasaları ile rahatlıkla açıklanabilir. Eski Türkçedeki kelime başı /t/ sesinin /d/ye dönüşmesi Oğuz Türkçesinin en önemli özelliklerinden biridir. Türkçede -yl- > -ly- göçüşmesinin bazı örnekleri görülmektedir: *talyasan / dalyasan* (< Ar. *taylasān*) “sarıkların omuz üzerine dökülen ucu” (TDES: 399, Parlatur, 2009: 1646), *tolyan* (< *toylan*)⁶ “geniş alan” (DS: 3953), *silyan / silyan* (< *sıylan* < *sıvlay*)⁷ “az budaklı, düzgün ağaç” (DS: 3636), *nalyon* (< *naylon*) “nylon” (UMA: 265).⁸ Türkçede kelime içinde ve

⁶ bk. TTA *toyla / toylan* “bitki yetişmeyen taşlı toprak” (DS: 3975), *doyla* “killi, çorak toprak” (DS: 1568), *toylan* “yele açık olan alan; ormansız, çıplak alan; zeytin yetiştirmeye elverişli toprak” (DS: 3975), *taylan* “çok yağmur yağmasına karşın işlenebilir durumda toprak” (DS: 3853).

⁷ bk. TTA *sıylan / sıvlay* “düzgün, dalsız budaksız ağaç” (DS: 3626).

⁸ Çağırın, Türkiye Türkçesi ağızlarında ünsüz göçüşmelerini incelediği ve göçüşmelerin temel kurallarını belirlediği yazısında -yl- > -ly- göçüşmesine yer vermemiştir. Yazarın belirlediği göçüşme kurallarına göre -yl- > -ly- yönünde

sonunda $\eta > n$ değişiminin birçok örneği görölmektedir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde η sesi yoktur. Eski Türkçe kelimelerde yer alan η 'ler, Türkiye Türkçesinde çoğunlukla $dış$ sesi n 'ye dönuşmüştür: *yalın* < *yalıñ*; *tan* < *tañ*; *kalın* < *kañı*; *derin* < *teriñ*; *odun* < *otuñ*; *deniz* < *teñiz*; *yeni* < *yañı*... Eski Türkçede damaksı n sesini taşıyan ilgi, iyelik 2. teklik ve çokluk şahıs, emir 2. çokluk şahıs vb. ekler de Türkiye Türkçesinde aynı değişimi yaşamıştır (Çağatay, 1954: 16, 27, Caferoğlu, 1964: 27-28).

TTA'da aynı zamanda *taylañ* kelimesinin göçüşmeye uğramamış şekilleri de korunmuştur: *daylan* I “boyulu boslu, gürbüz, güçlü kuvvetli (kimse)” (DS: 1389), *toylan* “gelişmiş, yakışıklı, gösterişli kız, delikanlı” (DS: 4771).

Anlam göz önüne alındığında, ilk bakışta *dalyan* kelimesinin *dal* (< *ET tal*) ile ilgili olduğu düşünülebilir. Nitekim Gülensoy da kelimeyi “*tal (> dal) +yan” biçiminde çözümlenmiştir (KBS: 263). Fakat kelime bu şekilde çözümlenecek olursa kökten sonra gelen +yan biçimini açıklamak mümkün değildir. Aynı zamanda *dal* ile kurulan kelime ve kelime grupları “*ince, uzun boylu*” anlamına gelir, “boyulu boslu, alımlı, gösterişli” anlamını taşımaz. *Dal* ile kurulan kelime ve kelime grupları *dalyan*'ın taşıdığı anlamı tam olarak karşılamaz. TTA'da *dal* kelimesi ile kurulmuş, *dalyan* ile benzer anlam taşıyan bazı kelimeler de vardır: *dalayak* “uzun boylu” (DS: 1339), *daldak* “uzun boylu kimse” (DS: 1341), *dalamuk* “boyu bosu düzgün” (DS: 1337), *dalaman* “uzun” (DS: 1337). *Taylañ* kelimesinin göçüşme ile *dalyan* biçimini almasında bu *dal* köklü kelimelerin etkisi de söz konusu olabilir.

Dalyan (< *taylañ*), “*tay gibi, taya benzeyen*” anlamına gelmektedir ve *tay* “at yavrusu” isminden benzerlik işlevi taşıyan +IAñ eki ile türetilmiştir. Yazı dilinde görölmeyen +IAñ eki tarihî ve çağdaş lehçelerde birkaç kelimedede tespit edilmiştir, daha çok yer adları ve nitelik bildiren sıfatlar türetmektedir: *suvlañ* “düz, parlak”, *çaylan* “kumlu yer, kumsal” (Brockelmann, 1954: 118, Atalay, 1941: 190); Trkm. *aklañ* “selinden başka ot-çöp gögermeyân uly çäge depesi, ak alañ” (TDDS-I: 49), *suwlañ* “suwuk (nahar hakda); heniz eti-gany berkäp yetişmedik, suw ýalı (çaga hakda)” (TDDS-II: 288), YUyg. *tüzleñ* “vadi, dere, ova” (YUTS: 432), Krgz. köktöm “ilkbahar” (KrgzS: 499), Alt. *kırlañ* “dağlık arazi, tepe; zor ulaşılan tepe; zor ulaşılan yer” (AltTS: 109), Tuv. *kırlañ* “sıradağ” (TuvTS: 68). Tarihî ve çağdaş lehçelerde nadir görülen +IAñ eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında işlektir. TTA'da bu ekle kurulmuş yetmiş civarında kelime tespit edilmiştir: *bozlan/bozlañ* “kireçli toprak” (DS: 752), *dızlañ* “ağaçsız, çıplak dağ” (DS: 1477), *düzlen* “düz, ova” (ADÜM: 167); *diplen* “kısa boylu, şişman”

bir göçüşme mümkün değildir ancak tam tersi yönde bir göçüşme mümkün olabilir. Yazar, TTA'da *talyasan* ve *taylasan* biçimlerinde görülen kelimedeki göçüşmeyi, -ly- > -yl- göçüşmesi olarak değerlendirmiştir (1996: 254, 265). Hâlbuki kelime Ar. *taylasān* biçiminden gelmektedir ve ters yönde bir göçüşme söz konusudur. Çağıran'ın ortaya koyduğu göçüşme kuralları genel bir geçerliliğe sahiptir. Fakat TTA'da tespit ettiğimiz -yl- > -ly- göçüşmesine uğramış kelimeler, istisnaların olabileceğini göstermektedir.

(DS:1511), dişlen / dişleñ / dişlân / dişlank “dişleri dışarı doğru çıkık olan kimse” (DS:1525), sazlañ “kahverengimsi renkli keçi” (MAS: 317); söpleñ “oval, yuvarlak” (MAS: 333), soğuklan “semiz otu” (DS: 4700); özlen “ağaç kökü” (DS: 3372)... DLT’deki *taylañ* kelimesine, çağdaş lehçelerdeki ve TTA’daki verilere göre ekin son sesi, damaksı n’dir. Zamanla -ñ > -n değişimi ile ekin +lAn biçimi de ortaya çıkmıştır.

+lAñ (> +lAn) eki, +lAk ile benzer işleve sahip bir ektir. TTA’da her iki ekin de aynı köklere gelerek aynı veya yakın anlamda kelimeler oluşturdukları görülmektedir: bozlañ “kireçli toprak” (DS: 752), bozlak “killi toprak” (DS: 751); düzleñ “düz yer” (SYA: 716), düzlek aa. (DS: 1646); dızlañ “ağaçsız, çıplak dağ” (DS: 1477), dazlak “otsuz, çıplak arazi, tepe” (DS: 1391); baylan “şımarık, yüz­süz, nazlı, yaramaz, terbiyesiz” (DS: 581), baylak aa. (DS: 581); bozlañ “bozumsu renkte” (DS: 752), bozlak aa. (DS: 751); diplen “kısa boylu, şişman” (DS: 1511), diplek aa. (DS: 1511); dişlen / dişleñ “dişleri dışarı doğru çıkık olan kimse” (DS: 1525), dişleg aa. (DS: 1525); söblen “yumurta biçimi, oval” (DS: 3671), söbelek aa. (DS: 3671)... TTA’da +lAk eki, *tay* köküne de eklenmiştir: daylak II “1. sakalı, bıyığı çıkmamış delikanlı. 2. ince, uzun boylu (kimse) (DS: 2339), taylak III “ergenlik çağına girmiş kız” (DS: 3852). *Tay* kökünden bu ekle türemiş, *dalyan* ile benzer anlam taşıyan kelimeler, hem iki ek arasındaki ilgiyi hem de *dalyan* kelimesinin *tay* kökünden türediğini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *daylağ* kelimesi bilinen anlamlarının yanı sıra “hızlı, kıvrak, çevik” anlamını da taşımaktadır (ADDL: 120). Tatar Türkçesinde *tay tulak* ikilemesi “türlü yaştaki taylar; gençler” anlamlarına gelmektedir (TatTS: 293). TTA’da daylak “sakalı, bıyığı çıkmamış delikanlı; ince, uzun boylu (kimse)” (DS: 2339), *taylak* “ergenlik çağına girmiş kız” (DS: 3852) demektir. Türkiye Türkçesinde -daha çok argoda- iri yarı, boylu boslu kadınları tanımlamak için “*tay* gibi, *kısrak* gibi” ifadeleri kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi Türkçede *tay* kelimesinden “gençlik, güç, güzellik, çeviklik, uzun boy” kavramlarını ifade etmek için yararlanılmıştır.

Ses, yapı ve anlamı esas alarak yaptığımız inceleme, *dalyan* kelimesinin Orta Türkçedeki *taylañ*’dan geldiğini, *tay* isminden +lAñ eki ile türetilmiş Türkçe bir kelime olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

4. Sonuç

“Uzun boylu” anlamına gelen *dalyan* kelimesi, Türkçe *tay* kökünden benzerlik ifade eden +lAñ eki ile türetilmiştir. DLT’te *taylañ* biçiminde görülen kelime, ötümlüleşme ile *daylañ*, göçüşme ile *dalyañ*, -ñ > -n değişimi ile *dalyan* biçimini almıştır. “*Tay* gibi, *taya*

benzeyen” anlamına gelen kelime, zaman içinde “uzun boylu, boylu boslu” anlamını da kazanmıştır.

Sözlüklerde farklı kaynaklardan gelen *dalyan* kelimeleri, farklı madde başlarında ele alınmalı, “uzun boylu, boylu boslu” anlamına gelen *dalyan* kelimesinin kökeninin Türkçe olduğu belirtilmelidir.

Kısaltmalar

aa.: aynı anlam

Ar.: Arapça

ADDL: *Azərbaycan Dilininin Dialektoloji Lügəti* (NADİ, 2007).

ADİL: *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti I-IV* (NADİ, 2006).

ADÜM: *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I* (Caferoğlu, 1994).

Alt.: Altay Türkçesi

ATS: *Altayca-Türkçe Sözlük* (Baskakov ve Taşçakova, 1999).

Az. : Azerbaycan Türkçesi

DLT: *Dîvânu Lugâti't Türk*

DLT-III: *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (Atalay, 1985).

DS: *Derleme Sözlüğü I-XII* (TDK, 1963-1982).

DTO: *Dictionnaire Turc-Oriental* (Pavet de C., 1870).

EDAL: *Etymological Dictionary of the Altaic Languages* (Starostin vd., 2003).

EDT: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Clouston, 1972).

F.: Farsça

Hak. : Hakas Türkçesi

HakTS: *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük* (Arıkoğlu, 2005).

KBS: *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Gülensoy, 2007).

Krgz. : Kırgız Türkçesi

KrgzS: *Kırgız Sözlüğü* (Yudahin, 1988).

KTS: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (Toparlı vd., 2007).

Kzk. : Kazak Türkçesi

KzkTS: *Kazak Türkçesi Sözlüğü* (Oraltay, 1984).

MAS: *Mersin Ağzı Sözlüğü* (Tor, 2004),

NADİ: Nâsîmî adına Dilçilik İnstitutu.

SYA: *Sarıgöl ve Yöresi Ağzıları* (Demir, 2012).

TatTS: *Tatarca-Türkçe Sözlük* (Ganiyev vd., 1997).

- TDDS:** *Türkmen Dilinin Düşündürüşli Sözlüğü I-II* (Kyýasowa, G. vd., 2015).
- TDES:** *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Eren, 1999).
- TDK:** Türk Dil Kurumu
- TS:** *Türkçe Sözlük* (TDK, 2011).
- TTA:** Türkiye Türkçesi Ağzları
- TTL:** *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I* (Tietze, 2002).
- Tuv.:** Tuva Türkçesi
- TuvTS:** *Tuva Türkçesi Sözlüğü* (Arıkoğlu ve Kuular, 2003).
- UMA:** *Urfa Merkez Ağzı* (Özçelik, 1997).
- WEWT:** *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* (Räsänen, 1969).
- YTS:** *Yeni Tarama Sözlüğü* (TDK, 1983).
- YUTS:** *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Necip, 1995).
- YUyg.:** Yeni Uygur Türkçesi

Kaynaklar

- ARIKOĞLU, E. (2005). *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARIKOĞLU, E. ve KUULAR, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1941). *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*. Ankara: TDK Yayınları.
- AYDIN, E. (2015a). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- AYDIN, E. (2015b). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- AYVERDİ, İ. (2006). *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- BASKAKOV, N. A. ve T. M. TAŞÇAKOVA (1999). *Altayca - Türkçe Sözlük*. (haz. Emine Gürsoy Naskali ve Muvavvak Duranlı). Ankara: TDK Yayınları.
- BROCKELMANN, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.
- CAFEROĞLU, A. (1964). Anadolu Ağzları Konson Değişmeleri. *TDAY-B*, 1-33.
- CAFEROĞLU, A. (1994). *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I*. Ankara: TDK Yayınları.
- CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, S. (1954). Türkçede η ~ ğ Sesine Dair. *TDAY-B*, 15-30.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇAĞIRAN, Ö. (1999). Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi. *III. UTDK*. Ankara: TDK Yayınları. 239-266.
- DANKOFF, R. (2004). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*. (çev. Semih Tezcan). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. İstanbul.

- DEMİR, İ. (2012). *Sarıgöl ve Yöresi Ağzları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- ERGİN, M. (2007). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GABAIN, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- GANİYEYEV, F. (2013). *Bugünkü Tatar Türkçesi Söz Yapımı*. (çev. Murat Özşahin). Ankara: TDK Yayınları.
- GANİYEYEV, F. vd. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N) - II (O-Z)*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÜZEL, F. (2015). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Söz Yapımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- KAHANE, H. vd. (1958). *The Lingua Franca in the Levant*. Urbana: University of Illinois Press.
- KAYA, C. (1998). Köl Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde Taygun mu Yoksa Ataygun mu Okunmalı. *İlmî Araştırmalar*, 6, 171-179.
- KERESTEDJIAN, B. (1971). *Materiaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque*. Amsterdam: Philo Press.
- KYÝASOWA, G. vd. (2015). *Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü*. Aşgabat: Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat İnstituty.
- NADİ, (2006). *Azərbaycan Dilininin İzahlı Lüğəti I-IV*. Bakı: Şərq-Gərb.
- NADİ, (2007). *Azərbaycan Dilininin Dialektoloji Lüğəti*. Bakı: Şərq-Gərb.
- NECİP, E. E. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (çev. İklil Kurban). Ankara: TDK Yayınları.
- NİŞANYAN, S. (2012). *Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ORALTAY, H. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (çev. Nuri Yüce, Saadet Pınar). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.
- ÖLMEZ, M. (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- ÖZÇAM, Ç. (2013). 'Çağa Çoluk Davar Doluk' İkilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 8(9), 2035-2041.
- ÖZÇELİK, S. (1997). *Urfa Merkez Ağzı*. Ankara: TDK Yayınları.
- PAÇACIOĞLU, B. (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- PARLATIR, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- PAVET de C. (1870). *Dictionnaire Turc-Oriental*. Paris: Imprimerie Impériale.
- RÄSÄNEN, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der türksichen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Editit Societas Orientalis Fennica XXI.

- RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*, Helsinki: Lexsika Societatis Fenno-Ugricae XVII/ 1.
- REDHOUSE, J. (1987). *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms* (New Impression). Beirut: Librarie Du Liban.
- REDHOUSE, J. (1994). *Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- STAROSTİN, S. vd. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- Şemseddin Sami (1995). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞİRİN, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2015), *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (1963-1982). *Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. (haz. Cem Dilçin). Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, T. (1999). Hemçik-Çırgakı Yazıtı. *TDA*, 9, 5-15.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TEKİN, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- TENİŞEV, E. R. (2001). *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Leksika*. Moskva: Nauka.
- THOMSEN V. (1993). *Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri Çözölmüş Orhon Yazıtları*. (çev. Vedat Köken). Ankara: TDK Yayınları.
- TİETZE, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I (A-E)*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- TOPARLI, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TOR, G. (2004). *Mersin Ağzı Sözlüğü*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- YUDAHİN, K. K. (1988). *Kırgız Sözlüğü I-II*. (çev. Abdullah Taymas). Ankara: TDK Yayınları.